

Den teosofiske losjen

«Klippen»:

Alternativ religiøsitet på Leirvik i Stord på 1920-talet

Richard Johan Natvig

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, UiB

E-post: Richard.Natvig@uib.no

Abstract

In May 1922, a new theosophical lodge was founded in Leirvik, a small town on the west coast of Norway, by local members of the Norwegian Theosophical Society. The lodge was headed by the at the time famous Ole Olvik, natural healer and founder of the equally famous sanatorium Furuly Helseheim. The lodge was to last only a few years. After first suffering the death of Olvik in 1924, and the number of members having dwindled down to four in 1926, the lodge was dealt a final blow when Olvik's successor as head of the lodge, the watchmaker, and communist, Andreas Christian Johansen moved away from Leirvik in 1930. Based on a diversity of sources, this article outlines the history of this lodge and examines how and by whom theosophy was introduced into Leirvik, the lodge's activities, and suggests some reasons why the lodge came to an end so soon after its establishment.

Keywords:

- *theosophy in Norway*
- *local theosophy*
- *theosophical lodge «Klippen»*
- *natural healer Ole Olvik*
- *watchmaker Andreas Christian Johansen*
- *the Order of the Star in the East*

Innleiing

Då sokneprest Andreas Fleischer avslutta si teneste i Stord prestegjeld hausten 1922 heldt Stord indremisjonsforeining avskilsfest for han og familien hans. Ved dette høvet heldt Fleischer ein takketal der han ifølgje avisa Søndhordlands Tidende (29.08.1922) særleg streka under det gode forholdet som hadde vore mellom han og indremisjons- og Kinamisjonsfolket, og han «betegnede forholdet inden menigheten som godt trods det at Stord maatte siges at ligge som et

centrum for alle slags indflydelser og aandsetninger baade paa det sociale og religiøse omraade».

Religiøst sett må Stordsamfunnet på denne tida karakteriserast som nokså einsarta, sentrert omkring kyrkjelege aktivitetar, bedehuset, og misjonsforeiningar. Innslaget av dissentarar var svært lite, berre fire registrerte i folketellinga i 1910. Ein og annan katolikk, og éin jøde som rett nok konverterte til kristendommen, medverka heller ikkje til noko utprega religiøst mangfald.¹ Så

1. Salomon Johannan Isæwitsch fekk trusopplæring av sokneprest Marcus Gjessing, og blei døypt 17. oktober 1909, sjå Stord Sokneprestembete, Ministerialbok B 2 (1878-1913), s. 377, Dagsregister, og s. 326, Indmeldte. For ei kort oppsummering av religiøse tilhøve på Stord i den aktuelle perioden, sjå Skjæveland 2006:62–65.

kva kan Fleischer ha tenkt på med karakteristikken av Stord som «et centrum for alle slags indflydelser og aandstretninger baade paa det sociale og religiøse omraade»? Kan det teosofiske miljøet på Leirvik ha vore med i tankane hans? I alle fall må han og tilhøyrarane hans ha hatt friskt i minnet «teosof-stemnet» som blei avvikla på Leirvik berre tre og ein halv månad før, med offentlege foredrag av tilreisande representantar for Norsk Teosofisk Samfunn. Hendinga fekk mykje merksemd i begge lokalavisene, og resulterte i eit lengre ordskifte i Søndhordlands Tidende om teosofien. Det hadde også gått ein «teosofisk følgjetong» i same avis denne sommaren. I tillegg, og sjølv om ikkje dét blei kunngjort eller omtala i avisene, visste dei nok òg godt at det i høve «teosof-stemnet» i mai hadde blitt stifta ein teosofisk losje på Leirvik, losje «Klippen», med den vidgjetne og respekterte naturlækjaren Ole Olvik som leiar. I teosofiske kretsar blei det uttrykt store forventningar til denne losjen, men særleg lenge skulle ikkje Klippen bestå. Alt i 1935 blei han karakterisert som ein av dei sovande losjane i Norsk Teosofisk Samfunn, og han vakna visst aldri til live igjen.

Det er denne losjens korte historie denne artikkelen handlar om. Blant spørsmåla artikkelen søker svar på er korleis teosofien kom til Leirvik, og fordi dette spørsmålet heng så tydeleg saman med dei to som etter tur blei «losjeordførarar», er det naudsynt med ein presentasjon av høvesvis Ole Olvik og han som tok over som leiar etter at Olvik døydd i 1924, Andreas Christian Johansen. Korleis teosofien blei tatt imot, og kva slags aktivitetar teosofane på Leirvik heldt seg med, er dei neste hovudtema i artikkelen, som avsluttar med

nokre tankar om kvifor losjen Klippen fekk så kort liv.

Teosofi i Noreg var gjenstand for forskning i samband med eit omfattande fellesprosjekt ved Religionsvitenskap, Universitetet i Bergen, på 1990-talet. Det resulterte i fleire hovudfagsoppgåver og boka *Skjult visdom – universelt brorskap: Teosofi i Norge* (Gilhus og Mikaelsson 1998a). Nyare tilskott til denne forskinga er Siv Ellen Krafts oversiktsartikkel «Theosophy in Norway» (2016) og Gilhus og Mikaelssons artikkel «Ordenen Stjernen i Øst og julens budskap» (2017). Denne artikkelen er eit nytt bidrag til denne forskinga, men fokuserer ulikt det meste av tidlegare forskning på historia til éin losje, Klippen, i éin lokalitet, Leirvik.² Men først, ein kort presentasjon av Teosofisk Samfunn.

Teosofisk Samfunn

Teosofisk Samfunn (Theosophical Society, heretter TS) blei grunnlagt i New York i 1875, av mellom andre den russiskfødde Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891), og den amerikanske advokaten og journalisten Henry Steel Olcott (1832–1907). Blavatsky var den som i stor grad utforma læra, medan Olcott var den organisatoriske krafta. I 1882 etablerte Blavatsky og Olcott hovudkvarteret for TS i Adyar i utkanten av Madras (Chennai) i India. Her bygde teosofane opp eit religiøst senter som også i dag er TS sitt hovudkvarter, studiesenter og eit pilgrims-mål for teosofar frå heile verda.

TS hadde (har) inga krav til tru eller praksis for medlemar, ut over tilslutting til Samfunnets treledda føremålsparagraf: Å danna ei kjerne av menneskeslekta sin universelle brorskap, utan skilje mellom rase, tru, kjønn, samfunnsstilling eller farge;

2. I hovudfagsoppgåva «Teosofi i Norge» gir Kirkebø korte presentasjonar av nokre av losjane i denne perioden, og ei noka meir utførlig framstilling av St. Olafsløsen i Trondheim (Kirkebø 1997:111–123).

å oppmuntra til samanliknande studiar i religion, filosofi og vitenskap; å undersøka skjulte naturlover og menneskets løynde krefter. Likevel er det ein del idear som synest å bli delte av dei fleste teosofar, slik som: førestellinga om at all eksistens i siste instans er eitt, at alle ting er uttrykk for den eine verkelegheita, ein tanke som for teosofane fører med seg ikkje berre at alle menneske er likeverdige, men og ei særleg omsorg for alt levande, dyrevelferd, vegetarisme og avstandstaking frå dyreforsøk og liknande. Verdsordninga kjem til uttrykk i syklusar på både det makrokosmiske og det mikrokosmiske plan, inkludert reinkarnasjon av menneskeleg medvit i ei lang rekkje med liv. Denne førestellinga heng saman med førestellinga om årsaksprinsippet kalla karma, om at alle handlingar har ein effekt både fysisk og etisk. Og når all eksistens i siste instans er eitt, blir det å skada ein annan å skada seg sjølv. Å skada eit dyr har den same effekten: ein skader seg sjølv. Å gjera godt mot andre genererer godt for ein sjølv. Utbreidd er også meisterførestellinga; at menneska kan få rettleiing i utviklinga si av ein kategori høgare utvikla vesen, menneske som gjennom gjenfødning etter gjenfødning har komme på eit høgare utviklingsnivå og utgjer eit okkult hierarki i verda. Leiande teosofar som Blavatsky, Olcott og andre kommuniserte, i tråd med denne førestellinga, med namngitte meistrar.

Samfunnet voks fort og spreidde seg, men blei også råka av fleire splittingar. I 1895 skjedde den første, då hovuddelen av USA-medlemmane braut ut og danna eit eige teosofisk selskap. Ei anna splitting som fekk større konsekvensar i Europa, var då store delar av den tyske seksjonen braut ut av TS under leiing av Rudolf Steiner, og danna

Antroposofisk Selskap i 1912. TS var no (sidan 1907) leia av den engelske tidlegare politiske aktivisten og feministen Annie Wood Besant (1847–1933). Saman med Charles Webster Leadbeater (1854–1934), tidlegare prest i den engelske kyrkja, sette ho sitt sterke preg på TS både gjennom forfatterskapet av ei stor mengd teosofisk litteratur, og oppretting av tilknytta organisasjonar som den Liberal-katolske kyrkja, Co-Frimureriet, og «Ordenen Stjernen i Øst». Sistnemnde organisasjon var bygd opp omkring førestellinga om den indiske guten Jiddu Krishnamurti (1895–1986), som Leadbeater hadde «oppdaga», som talsmann for ei ny verdslære. Denne førestellinga fekk etter kvart eit messianistisk preg, inntil Krishnamurti sjølv oppløyste ordenen i 1929. Alle desse organisasjonane var sjølvstendig organiserte, men både medlemskap og leiarskap overlappa i stor grad med TS.³

I 1889 blei ei svensk avdeling av TS stifta, som fekk enkeltstående medlemmar både i Finland, Danmark og Noreg. Den første norske losjen blei stifta i Kristiania i 1893. Splittinga i den internasjonale teosofien i 1895 sette spor også i Skandinavia og Noreg, men dei fleste medlemmane var lojale mot TS, og det var denne retninga som voks både i medlemstal og tal på losjar fram til 1913, då det blei danna ein sjølvstendig norsk seksjon, Norsk Teosofisk Samfunn (heretter Norsk TS). Også splittinga med Rudolf Steiner og hans tilhengjarar sette spor i Noreg, men framleis var det vekst i både medlemmar og losjar ut over i landet. Norsk TS nådde toppen sin i 1921 med 384 medlemmar, og i 1922 var talet på losjar tolv, medrekna den då nyoppretta losje Klippen. Ut over 1920-talet byrja medlemstalet å gå ned, truleg delvis som resultat av kontrovers-

3. For framstillinga over viser eg til Campbell 1980, Algeo 2005, Gilhus og Mikaelsson 1998b og 2017, og Hope 1995.

sar omkring Ordenen Stjernen i Øst og den blant ein del teosofar veksande dyrkinga av Krishnamurti som «Verdslærar». Etter at Krishnamurti i 1929 oppløyste ordenen gjekk medlemstalet i TS bratt nedover og kom seg aldri opp til tidlegare høgder.⁴

Teologar og prestar var stort sett kritiske til denne nye religiøse rørsle. Misjonsprest John Stene i Stavanger, professor i teologi ved Menighetsfakultetet Karl Vold, og professor i teologi ved Universitetet i Kristiania, Christian Ihlen, engasjerte seg alle i teologiske vurderingar av teosofien (Stene 1916; Vold 1918; Ihlen 1920). Sjølv om ein gjerne kunne innrømme eit visst interessefelleskap med teosofars kamp mot ateisme og materialisme, var t.d. teosofanes kristologi ein uoverkommeleg snublestein (sjå Hope 1995: 65–67, og Hopland 1998). Det nemnte ordskiftet i Søndhordlands Tidende i samband med teosof-stemnet på Leirvik i 1922, kan sjåast som eit lokalt ekko av den debatten sentrale teosofar førte med m.a. dei ovannemnte teologane (sjå også lenger nede). Også lokalt engasjerte prestar seg. Til dømes heldt sokneprest Thorstein Gunnarson i Sveio foredrag om teosofien på Sveio lærarlags årsmøte i 1919 (Sunnhordlendingen 15.2. og 1.3.1919). Likeeins heldt sokneprest Marcus Gjessing i Stord foredrag om teosofi i «Seminariets [dvs. Lærarhøgskulens] kristelige Forening» og ved Kretslærarstemnet i Etne, i høvesvis april og august 1916.⁵ Og dermed er vi tilbake i Sunnhordland og til teosofane på Leirvik.

Teosofane markerer seg på Leirvik

2. og 3. mai 1922 hadde dei to avisene Søndhordlands Tidende (heretter ST) og

Sunnhordland (heretter S), kvar sine små notisar om ei «teosofstemna» som skulle haldast på Leirvik i veka etter: «Ei stemna for teosofar vil etter det me fretter, verta halde paa Leirvik i neste vika. Fleire kjende talarar vil vera til stades, og umframt sermøti for dei som fyrr er teosofar, vil det verta halde eit par foredrag for opne dørar, for kven som vil lyda paa» (S 3.5.1922). Ei veke etter blei foredraga annonserte i både ST (9.5.1922) og S (8.5.1922), og begge avisene hadde omtalar av foredraga dei følgjande dagane.

«Stemnet» gjekk over tre dagar: Torsdag 11. mai heldt generalsekretæren i Norsk Teosofisk Samfunn Agnes Martens Sparre foredrag over emnet «Teosofiens oppgave i vor tid», og fredagen var tittelen på foredraget hennar «Har vi levet før?». Begge desse foredraga blei haldne i Ungdomshallen. Laurdag 13. heldt litteraturforskarer Lilly Heber, som var teosof og nasjonalrepresentant for Ordenen Stjernen i Øst og redaktør for denne organisasjonens tidsskrift, foredrag på Furuly Helseheim for kurgjestene og andre interesserte om «Verdensbrorskapsbevegelsen». Ho var på foredragsturne og hadde besøkt byane Trondheim, Kristiansund, Bergen, Haugesund og Stavanger (alle byar med teosofilosjar), før ho kom til Stord. Også dette foredraget var godt kunngjort. ST trykte på førehand ein positiv omtale av foredraget frå då ho heldt det i Bergen, og ein presentasjon av foredraget hennar i Stavanger signert Per Boye, ein av dei leiande teosofane der, saksa frå avisa Stavangeren. Avisa trykte også i same nummer (9.5.1922) ein presentasjon av teosofien.

Begge lokalavisene følgde opp. Om det første foredraget til Agnes Martens Sparre

4. For utviklinga i Noreg viser eg til Kirkebø 1997 og Hope 1995. Detaljar om medlems- og losjeutvikling i Norsk TS, sjå Kirkebø 1997, og Kraft 2016.

5. Stord Sokneprestembete, Ministerialbok B3, 1913–1925, s. 517 og 519, Dagsregister, 9. april, og 16.–18. august 1916. Også: Bergens Tidende 1.9.1916.

skreiv ST (12.5.1922) under tittelen «Verdensbroderskapet. Teosofiens oppgave»:

Generalsekretær fru Agnes Martens Sparres teosofiske foredrag i gaarkveld i ungdomshallen hadde samlet fuldt hus. Naturlæge Olvik, aapnede møtet. Hr. Olvik syntes det var gildt at se at folk hadde møtt saa præcis frem. Om folk var kommet sammen av videlyst, kritiksyke eller av andre bevæggrunde fik bli enhvers personlige sak, men han haapede, at foredraget vilde ha varigt utbytte for en og anden personlig.

Resten av artikkelen er eit kommentarfrøitt referat av Sparres foredrag. Avisen S tykte at foredraget til Sparre var både «velforma og forvitnelegt», og trudde det neste ville bli endå meir interessant (12.5.1922). I omtalen av det neste foredraget, under tittelen «Teosofstemna», kjem det likevel fram at skrivaren var noko reservert i høve til teosofien:

Ogso fru Sparres foredrag fredag kveld yver emnet: «Hev me livt fyrr,» hadde samla fullt hus. Ogso dette foredrag baud paa ymse forvitneleg, for dei som ikkje fyrr hev havt høve eller brydd seg um aa setja seg nemare inn i den teosofiske læra. Mangt av det teosofarne lære, kann vera bra nok som moralske almen setningar; men stort set verkar læren deira for mykje kunsteg oppkonstruert. Me trur daa likevel, at mange av dei meir enn vanleg religiøse, kunde havt godt av aa høyrte desse foredrag; for femner teosofarne for vidt i si gudstru, so gjer dei andre himmelen alt for trong og myrk, so dei tykkjast sjaa den vonde grina fram or alle krær.

Vidare i artikkelen er skrivaren meir oppteken av å fremja eigne synspunkt og å åtvara

mot dømmesjuka enn sjølv foredraget (15.5.1922). Meir sans hadde skrivaren tydelegvis for Lilly Hebers foredrag på Furuly Helseheim laurdagen: «eit framifrå greidt og livfullt foredrag», og avisa trykte eit grundig referat ei veke seinare (S 22.5.1922). Tematikken var jo her heller ikkje direkte teosofi, men arbeidet for å danna ei norsk grein av The World Brotherhood Federation, ein internasjonal organisasjon som arbeidde for fred mellom nasjonane.

Slik fekk det tre dagar lange «teosofstemnet» mykje merksemd både på førehand og undervegs, og fulle hus ved alle dei offentlege foredraga. Ifølgje Sparre sin årsrapport var det dessutan «ved alle disse anledninger møtt frem mange av de unge lærerkandidater fra det nærliggende Stord Seminar [Lærarhøgskulen]» Norsk teosofisk tidsskrift 1922:313–14. Og det stogga ikkje med dette, for Agnes Martens Sparres andre foredrag «Har vi levet før?» resulterte i ei seks veker lang meiningsutveksling i Søndhordlands Tidende i form av åtte lesarbrev; meir om denne debatten om litt.

Losje Klippen blir stifta

Teosofstemnet var nok meint både å gi inspirasjon og styrke til dei lokale teosofane, og å propagera for teosofien. Det er truleg at teosofane ønskte å nytta høvet til å skapa blest omkring teosofien, sikkert med håp om å rekruttera fleire medlemar. Det første lykttest dei godt med, det andre er vel meir usikkert. Samtidig var det «sermøti for dei som fyrr er teosofar», som Sunnhordland skreiv, og slik blei all den offisielle aktiviteten knytta til «teosofstemna» ei høveleg ramme omkring stiftinga av ein ny losje av Norsk Teosofisk Samfunn, losje Klippen. Denne meir interne delen av programmet blei ikkje kunngjort eller omtala i avisene, korkje før eller etter, men i generalsekretæ-

ren Agnes Martens Sparre si årsmelding til årsmøtet 4.–5. juni 1922, trykt i Norsk teosofisk tidsskrift (heretter NTT), kan vi lesa:

Paa Leirvik i Stord avholdtes to foredrag av generalsekretæren over emnerne: «Teosofiens opgaver i vor tid» og «Har vi levet før?» Foredragene var meget godt besøkt av et interessert og opmerksomt publikum. Samtidig stiftedes en ny loge paa Leirvik med navnet «Klippen» og med den kjendte naturlæge hr. O. Olvik som formand (NTT 1922 s. 313–314).

Samtidig med grunnlegginga av losje Klippen skjedde også opprettinga av eit «Stjernecenter». Når Lilly Heber, Nasjonalrepresentant for Ordenen Stjernen i Øst, reiste langs kysten frå by til by var det ikkje berre for å halda offentlege foredrag, men også for å besøka eksisterande lokalgrupper eller «Stjernecentre» av Ordenen Stjernen i Øst, i Trondheim, Kristiansund, Bergen og Stavanger. Og både i Haugesund og i Stord blei det no oppretta nye Stjernesentre under hennar besøk der. På Leirvik var det kona til Olvik, Margit Olvik, som tok på seg arbeidet som lokal sekretær (Stjernen 1922:85).

Kor og korleis sjølve stiftinga av losje Klippen 13. mai skjedde har vi ingen opplysningar om. Losjerapportane som årleg skulle sendast inn til generalsekretæren i Kristiania og som danna grunnlaget for dei nasjonale årsrapportane som blei sende til TS sentralt, ser ikkje ut til å ha blitt tatt vare på, korkje for Klippen eller for andre losjar. Dersom det eksisterte ein losjeprotokoll for Klippen, som for i alle fall nokre andre losjar, så har også denne truleg gått tapt. Både generalsekretæren Sparre og Lilly

Heber var nok med på høgtida, saman med dei lokale medlemmane av Norsk TS som utgjorde den nye losjen.

Truleg har det vore store variasjonar mellom dei ulike losjane når det gjeld korleis møta blei avvikla. Igjen er vi avhengige av at slike program ikkje berre blei innrapporterte til samfunnet sentralt, men også blei gjengitt i samfunnets tidsskrift. Eit slikt program er frå Haugesundslosjen Vesta sitt stiftingsmøte i april 1919:

1. Wagner; Pilgrimssangen av «Tannhauser». Ordførerens tale i anledning logestiftelsen.
2. Oplæsning av generalsekretærens hilsen til «Vesta».
3. Meditation.
4. Wagner: Riddersvendenes morgenbøn ved Gralsburg av «Parsifal».
5. Jinarajadas: Herrens arbeide for internasjonalt liv.⁶
6. Meditation.

Medlemsblad hefte 7–8, sept.–okt. 1919:28–29. Utvilsamt sette både medlemssamansetninga, men kanskje endå meir losjeordførarane sitt preg på møta. I Vestas tilfelle var losjeordføraren Anna Paaske, songpedagog og tidlegare operasongarinne med internasjonal karriere. Losje Klippens leiar Olvik var også song- og musikkinteressert, og adoptivdottera Gunvor (sjå lenger nede) blei etter kvart nasjonalt kjend som songar. Det kan tenkast at losje Klippens stiftingsmøte var bygt opp på liknande vis, og kanskje engasjerte Olvik adoptivdottera til songinnslag.

Kven var teosofane på Stord?

Teosofisk Samfunns statuttar kravde eit minimumstal på sju medlemar for at ein skulle kunna danna ein losje, og det må derfor no ha eksistert ei teosofisk gruppe med minst så mange medlemar på Stord. To

6. C. Jinarajadasas bok *The Lord's Work* (1917) kom i dansk omsetning i 1918, på norsk (*Herrens arbeide*) i 1919. Jinarajadasa var visepresident i TS frå 1921 til 1928.

av desse var Ole Olvik og Andreas Christian Johansen.

Ole Olvik var fødd av husmannsfolk i Bjørnør i Trøndelag i 1858. Etter fullført Underoffisersskule i Trondheim i 1882 slo han seg inn på fotografiyrket, og busette seg i Stjørdal, seinast frå hausten 1885, og reiste rundt som fotograf. I juli 1892 var han på plass i Haugesund med sitt eige atelier som han no averterte for jamleg. I 1896 gifta han seg med Magnhild Richter, fødd i Fosnes i Trøndelag i 1864, nemnt som fotograf i folketellinga 1891. Sjølv om Olvik blei ein høgt akta fotograf er han likevel mest kjend som naturlækjar, ei verksemd han starta med i Haugesund før århundreskiftet etter eit vellukka kuropphald ved Sebastian Kneipps kurstad i Wörishofen i Tyskland midt på 1890-talet. I 1908 grunnla han så Furuly Helseheim på Stord, som han dreiv etter «naturlækjarmetoden» fram til han døydde i 1924. Han gav ut mange småhefte og bøker med kurar og helseråd, råd om kosthald og matoppskrifter. Særleg populære blei *Naturlægens kokebok* og *Min hjemmekur efter naturlægemetoden*, som begge kom ut i mange og stadig utvida utgåver, og fekk stor spreing over heile landet. Frå 1908 gav han også ut tidsskriftet *Naturlægen*. Kona Magnhild døydde i 1915, og han gifta seg på nytt i 1922 med Margit Dahle (frå Stavanger, 1891–1974) som var ein tidlegare pasient. Til familien høyrde også den nemnte adoptivdottera Gunvor Olvik (1902–1979), ei søsterdotter til den første kona.

Når og korleis Olvik blei kjend med teosofien veit vi ikkje. St. Olafslosjen i Trondheim blei stifta i 1911, 20 år etter at Olvik hadde reist frå Trøndelag. Haugesunds losje «Vesta» kom ikkje til før i 1919, elleve år etter at Olvik hadde flytta frå byen, men det eksisterte ei studiegruppe før dette. Haugesund stod også på kartet når teosofar reiste på foredragsturnear, t.d. fleire gonger i

1910 ved høvesvis Fredrik H. Arentz og Hanna Castberg von der Lippe frå Bergenslosjen, og Richard Eriksen frå Kristiania-losjen i både 1910 og 1909, og i 1908 då generalsekretæren i Norsk TS, Eva Blytt, vitja byen i januar med foredraget «Teosofien og det teosofiske samfund». Dèt foredraget kan Olvik godt ha fått med seg etter som det først var i september det året han flytta til Stord. Samtidig hadde han mange vener og støttespelarar i Haugesund som han stadig heldt kontakt med, og besøkte, dermed kan han også ha halde kontakten med det teosofiske miljøet i byen. Likevel må han ha blitt kjend med teosofien på anna vis og lenge før dette.

Det er mogleg at han kan ha blitt tiltrekt av teosofien gjennom spiritismen, eller om han ikkje sjølv var spiritist, gjennom det spiritistiske tidsskriftet *Morgendæmringen*, redigert av Bernt Torstenson. I 1903 hadde han sitt første lesarbrev trykt i tidsskriftet, ikkje om teosofi, men om viviseksjon, som det allereie hadde vore fleire artiklar om i *Morgendæmringen*. Tidsskriftet hadde også jamleg artiklar om spiritisme, teosofi, heiling ved magnetisme, handspålegging, anti-vaksinasjon, reinkarnasjon osv., alt saman tema som Olvik var opptatt av. I dei kommande årgangane av tidsskriftet kom det andre bidrag frå Olviks penn, og tidsskriftet gav positive meldingar om boka *Naturens Mediciner mod Blodforgiftning, Bylder og Saar m.m.* som Olvik gav ut i 1905, og om tidsskriftet hans, *Naturlægen*, då det starta i 1908, og kunngjorde når nye nummer av tidsskriftet kom ut. I 1905 fekk han trykt i Haugesunds Avis (30.9.) eit dikt av Laura Torstenson, kona til redaktøren, med tittelen «Vivisektion», det hadde først stått i *Morgendæmringen* same år.

Det er implisitte spor av teosofisk eller teosofi-nært tankegods alt i dei første sjølvstendige publikasjonane frå Olviks hand i

1905. Det året gav han ut den alt nemnte boka *Naturens mediciner mod blodforgiftning*, og *Mediciner fra Naturens Apothek*. Hans oppfatning er at menneskeheita sine sjukdommar har oppstått som ei følgje av lova om årsak og verknad, eller «rettferdighetens lov», som Olvik kalla ho. Det er uriktig levemåte, ikkje bakteriar, som er årsak til sjukdommar.

Ettersom medlemslister ikkje ser ut til å vera bevarte let det seg vanskeleg gjera å finna ut når Olvik blei medlem av Norsk TS. Første gong namnet hans blir nemnt i teosofane sine medlemsorgan er i novemberheftet 1914 av Norsk Teosofisk Journal, der tidsskriftet hans Naturlægen er med i ei liste over tilsende bøker og tidsskrift. Namnet hans dukkar også opp i 1916-årgangen av Stjernebladet, Herold for Østens Stjerne i Norden. Vi finn her ein redaksjonell notis illustrert med tidsskriftet Naturlægens vignett, om betydninga av ei sunn sjel i ein sunn lekam, etterfølgd av ein artikkel om helseheimar, signert «O. Olvik». Vi finn også dei to meir eksplisitte teosofiske artiklane «At elske Gud» og «Et streifblik gjennom menneskehistoriens blade» av Olvik. Nettopp frå 1916 og frametter tek han i bruk oftare og meir eksplisitt enn før, teosofiske omgrep og forklaringsmodellar, sjølv om han ikkje nyttar ordet «teosofi». Det er kanskje ein samanheng mellom denne auken i teosofisk aktivitet og den livkrisa Olvik må ha gått gjennom då kona døyde i februar 1915 (Natvig 1998:147–148).

Ole Olvik hadde altså gitt uttrykk for teosofiske førestellingar og truleg vore medlem av Norsk TS i mange år, då han helste velkommen til og introduserte dei teosofiske foredraga på Leirvik i mai i 1922. Han kan ha vore den drivande krafta bak tiltaket, men var neppe åleine om initiativet. Saman med han sto truleg Andreas Christian Johansen.

Andreas Christian Johansen var fødd i 1863 i Buksnes, Nordland, også han i små kår, faren var fiskar, seinare dagarbeidar i Bodø. I 1875 er familien busett i Bodø, i 1885 og 1891 er han høvesvis urmakarlærling og -svein, og når han gifter seg i 1892 med Marit Sivertsdotter Gorseth er han urmakar. Med unntak av eit par år (1899–1901) i Soknedal og Oppdal i Trøndelag, budde familien i Bodø til 1912, deretter i Stavanger i fire år der han hadde arbeid i ein hermetikkfabrikk (Stavanger byarkiv, kommunale folketellingar åra 1912–1916). I juli 1916 trykte Haugesunds Avis ein lengre hyllingsartikkel om Stord. Ifølgje artikkelforfattaren, stordbuen Mikkjell Lønning, var det einaste ein sakna der av handverkarar, «ein reideleg faglært urmakar» (Haugesunds Avis 17.7.1916, med framhald 19. og 22.7.) Kanskje var det kjennskap til denne mangelen som gjorde at familien flytta til Leirvik denne hausten, der Johansen opna urmakarforretning 14. november, ifølgje annonse i ST 15.11.1916. I 1919 dreiv familien også «A. C. Johansens Privat Hotel», med kafé og «Utvalg av aviser» (avisannonsar i ST, t.d. 23.5. og 12.9.), og i 1925 finn vi ein annonse for heimelaga mat, til sals hjå Marit Johansen (ST 4.9.1925).

I heile sitt vaksne liv var Andreas Johansen samfunns- og politisk engasjert. I Bodø var han i kretsen som omkring århundreskiftet dreiv diskusjonsforeinga «Kringsjaa», der «alle meninger var representert, men særleg de radikale» (Coldevin 1966:325). Kringsjaa utgav eit tidsskrift med den programmatisk tittelen Tænk selv (berre eitt nummer kom ut, i mars 1903).

Som det fremgaar af Bladets Namn, tog man straks Sigte paa at vække Sansen for en øget Selvtænkning – aandelig som materielt – for derigjennem lidt etter lidt

at vække Interesse for en klar Forstaaelse af, at Selvets Jeg maa hæves og frigjøres ved Selvarbeide, dersom den Enkelte ogsaa blant det almene Folk kan vente bedre Dage (Tænk selv:[2]).

Johansen var ifølge Coldevin ein av tre som utgjorde grunnstamma i den sosialdemokratiske rørsla i byen (Coldevin 1966:325). I 1908 blei han vald inn i styret i Bodø sosialdemokratiske foreining (Ofotens Tidende 3.2.1908), og i 1910 blei han som den eine av to arbeidartirepresentantar vald inn i bystyret (Coldevin 1966:327).

Også i Stord var han politisk aktiv, og blei der vald inn i kommunestyret på Arbeidarpartiets liste i 1922 og attvald i 1925. Tre år seinare blei han vald på lista til Stord kommunistiske Arbeidarparti og kom også då med i formannskapet (Bjørnson 1991:195). Johansen var første bladstyrar av Sunnhordlands Kommunistblad, som starta 6. januar 1927 (Myklebust 1983:73). I 1930 flytta familien til Odda, der Johansen dreiv urmakarforretning til han måtte selja forretninga si etter eitt år på grunn av sjukdom, og han døydde 21. mars 1931. I nekrologen skreiv avisa Sunnhordland m.a. at kommunistar kunne seiast å ikkje vera særleg religiøst innstilte, men at Johansen i alle dagar hadde vore ein religiøs natur, og ut frå dette religiøse synet hadde han alltid følt seg kalla til å ta parti for dei svake i samfunnet (23.3.1931). Det var teosof han var, sjølv om ikkje avisa nemnte det. Frå 1924 til familien flytta frå Stord i 1930, var det han som var formann i losjen Klippen.⁷

Som med Ole Olvik, veit vi ikkje kor lenge Johansen hadde vore opptatt av teosofi eller når han blei teosof. I Nordland og Bodø der familien sist budde før dei flytta

sørover, var det ingen losjar, sjølv om teosofiske og spiritistiske idear sikkert var representerte der også. I alle fall hadde avisa Vesteraalens Avis (15.5.1903) moro av å harselera over spiritistiske seansar som hadde blitt haldne i Breivik i Hadsel den siste vinteren. Men i Stavanger som familien flytta til i midten av 1912 og der dei budde til hausten 1916 då dei flytta til Leirvik, hadde han i alle fall høve til å møta på eit større og aktivt teosofisk miljø. Stavangerlosjen blei stifta 1. januar 1911, som den andre losjen i landet utanfor Kristiania (etter Bergenslosjen, 1909, og berre ei veke før St. Olafslosjen i Trondheim). Av dei to som veksla mellom å ha verva som formann og viseformann i losjen i desse åra, Erikka Berle og Per Boye (begge var også medlemar av Stjerneordenen), var sistnemnde også med i redaksjonen av Norsk teosofisk Journal og ein aktiv skribent om teosofiske tema, både i tidsskriftet og i dagspressa (Kirkebø 1997:113), og i Lotus-Bladet, eit Ordenen Stjernen i Øst-relatert tidsskrift retta mot born og ungdom. Losjen hadde sine regelmessige møte, deltok med utsendingar på årsmøta i Kristiania, og arrangerte offentlege foredrag av m.a. dåverande generalsekretær Eva Blytt. Ei anna tilreisande foredragshaldar medan Johansen-familien budde i Stavanger, var før omtalte Agnes Martens Sparre, generalsekretær frå 1919 (Stavanger Aftenblad 2.5.1913).

Då Johansen og familien flytta til Leirvik hausten 1916 hadde Olvik som vi har sett blitt meir eksplisitt teosof. Kanskje eksisterte det allereie no ei teosofisk gruppe her, eller kanskje var det møtet mellom Johansen og Olvik som førte til at ei slik gruppe blei starta, med det potensiale som følgjer for gjensidig inspirasjon og opp-

7. Dette blir ikkje omtalt spesifikt, men går fram av oversikter over losjar og deira ordførarar omkring i landet, frå og med NTT nr. 2, 1924.

muntring til å dela teosofien med andre. I oktober 1920 heldt Johansen foredraget «Er menneskenes skjæbne forutbestemt» i Stord ungdomslag. Det var ifølgje avisa Sunnhordland eit «greitt og forvitneleg» foredrag som han «vart væl fagna for» (25.10.1920). Tanken om at menneskets lagnad i dette livet er bestemt av livet mennesket har ført i tidlegare eksistensar er eit klassisk teosofisk tema som også Olvik var oppteken av og skreiv om.

Året etter, også i oktober, heldt Johansen eit nytt foredrag, no i Lillebø kommunistiske ungdomslag (LKU), med tittelen «Om tanken og tankens makt», også eit populært teosofisk tema:

Urmakar Johansen fortalde mellom anna om ein fransk vitskapsmann som hadde «opfundet nogle straal, hvormed han kunde fotografere de forskjellige bølger som utstraaler fra det menneskelige legeme og hvordan de hadde fundet at tanken er en række svingninger i flere farver og med sterkere og svakere konturer. Hvis vi var i stand til at se tanken, vilde vi se at ikke alle tanker har like farver og konturer. Tankens farve viser om tanken har med hat eller kjærlighet at gjøre.» Det «høist» interessante emnet vart framlagt på ein klår og lettfatteleg måte og hausta kraftig bifall [...] (referat frå LKUs protokoll, gjengitt og sitert i Bjørnson 1991:195).

Det er sannsynleg at den franske forskaren han tala om var fysikaren og parapsykologen Hippolyte Ferdinand Baraduc (1850–1909)

som meinte å kunna fotografera ikkje berre tankar men også sjela som forlèt legemet ved dødsfall. Han publiserte fleire bøker om eksperimenta sine, som m.a. teosofar fann interessante og sette inn i ei teosofisk forståingsramme, t.d. i boka *Thought-Forms*, først utgitt 1901 av Annie Besant og C. W. Leadbeater. Baraduc idéar blei også formidla til norske lesarar gjennom det spiritistiske tidsskriftet *Morgendæmringen* (1903, hefte 10, s. 76–7). Baraduc heldt foredrag om eksperimenta sine i ein teosofilosje i London (Blavatskylosjen) i 1908, referert i teosofiske tidsskrift, også dette blei vidareformidla til skandinaviske (og norske) teosofar, i det skandinaviske *Teosofisk Tidsskrift* (september 1908:215–217).⁸

Johansen heldt eit nytt foredrag over eit klassisk teosofi-tema, «Om reinkarnasjon», i Lillebø kommunistiske ungdomslag i april året etter, berre litt over ein månad før losje Klippen blei stifta. I referatet i LKUs protokoll blei foredraget kalla «meget interessant og fengslende» (Bjørnson 1991: 195).

Olvik på si side heldt fram med og intensiverte si teosofisk inspirerte skriving i *Naturlægen*, i det han nytta den teosofiske verdsforståinga si som forklaringsmodell for korleis sjukdommar oppstår og utviklar seg, og korleis sjukdommar kan heilast. Ein artikkel kalla «Fragmenter av supernormal pathologi» (*Naturlægen* nr. 12, 1918, nr. 1, 2 og 6, 1919), skapte tydelegvis så sterke reaksjonar at han måtte skriva «En liten undskyldning» (*Naturlægen* nr. 3, 1919): artikkelen var blitt oppfatta som «kjætterisk og ukristelig». Det han ba om orsaking for var likevel ikkje

8. Fotografen Ole Olvik har sikkert delt Johansens interesse for desse fotografiske eksperimenta. Visstnok tilfeldig skal han fått fotografert ikkje berre seg sjølv og kona i ekteparets private matstove, men også konas avdøde foreldre, i eitt og same fotografi (artikkelen «Aandefotografi». Kan vi fotografere vore døde?, i *Nationen* 7.6.1919, med reproduksjon av fotografiet). Kona det her er snakk om må vera Magnhild Olvik, og altså er det hennar foreldre (Elise Marie, 1836–1902 og Einar Andreas Richter, 1837–1907) som i følgje avisartikkelen skal visa seg i fotografiet, mellom ho og Ole Olvik.

innhaldet i serien, men at han ikkje hadde lukkast i å formidla tankane sine i ord som kunne akseptertast av lesarane. Han fritok likevel ikkje lesarane for ansvar, for: «dernæst ligger skylden hos læserne selv».

Vidare kunne han støtta seg på mystikaren, alkymisten og legen Paracelsus (1493–1591) gjennom legen Franz Hartmanns (1838–1912) lesing av Paracelsus, i ein artikkel om «Sand lægekunst» (Naturlægen nr. 1, 1922:11–13). At Hartmann også var ein av dei fremste tyske teosofane, som samarbeidde med Blavatsky og Olcott, og som grunnla Die Internationale Theosophische Verbrüderung i Tyskland i 1897, nemnte han ikkje. I ein annan artikkel i det same nummeret åtvåra han mot religiøst grubleri og angst for evig fordøming. Her viste han til og siterte Bhagavadgita, den mest kjende hinduiske heilage skriftinga, som også hørte til blant tilrådd litteratur for teosofiske lesegrupper, saman med m.a. Blavatskys *The Key to Theosophy* (Kirkebø 1997:118–119). Olvik oppgav ikkje kva for omsetjing han brukte (noka norsk omsetjing av Bhagavadgita kom ikkje før i 1982), men det viser seg at førelegget hans, som han tilpassa både norsk språkdrakt og sine eigne teosofiske oppfatningar, må ha vore den finske diktaren og omsetjaren Nino Runebergs omsetjing til svensk (Runeberg 1910). Runeberg (1874–1934) var sjølv teosof, og omsetjinga hans bygde på annan teosofisk litteratur.⁹ Slik bidrog Olvik til spreining av teosofisk tankegods for så vidt over heile landet gjennom tidsskriftet sitt, men sikkert også gjennom foredrag om naturlækjarmetoden, både lokalt og på reiser andre stader, og Johansen lokalt gjennom foredrag særleg retta mot ungdom.

Kven dei andre medlemmene i ei eventuell studiegruppe og frå 1922 losje Klippen kan ha vore er ikkje godt å ha sikker formei-ning om. Det er likevel god grunn til å tru at ei av desse må ha vore Margit Olvik, kona til Ole Olvik. Det var eit sterkt hopehav mellom teosofane og Stjerneordenen både sentralt, men også rundt om i landet, med overlapping i både medlemskap og leiarskap. Olvik hadde bidratt med teosofiske artiklar til tidsskriftet Stjernebladet, og tok inn artiklar frå Lotus-Bladet i Naturlægen. Johansen fekk trykt ein artikkel henta frå Stjernebladet om Ordenen Stjernen i Øst, i Søndhordlands Tidende sommaren 1922 (sjå lenger nede). På bakgrunn av dette er det grunn til å tru at Margit Olvik ikkje berre var lokal sekretær for Stjernesenteret, men også medlem av den teosofiske losjen Klippen.

Har vi levet før? Avisdebatten

For teosofane var det dei kalla propagandaarbeid ein sentral del av verksemda. Ein losje hadde to oppgåver: først arbeid for den enkelte medlemens utvikling, og deretter arbeid for å spreia dei teosofiske ideane til eit større publikum. Til det siste var pressa og deltaking i debattar eit av fleire middel, og nytta av mange skriveføre norske teosofar.

For losje Klippen blei debatten som Agnes Martens Sparres foredrag «Har vi levet før?» førte med seg, ein rask start på dette propagandaarbeidet, der også Ole Olvik deltok. Som sitert over frå avisa Søndhordlands Tidende var det han som ønskte velkommen til foredraget den 13. mai, og formuleringane han er referert på å ha brukt kan tyda på at han var budd på

9. M.a. både Annie Besants og Bhagavan Das' utgåve med omsetjing til engelsk, Franz Hartmanns omsetjing til tysk, og William Q. Judges tolkning (*Essays on the Gita*), og med referansar til både *The Key to Theosophy* og *The Secret Doctrine* av Blavatsky. Runeberg hadde også i sitt arbeid med utgivinga i tankane at omsetjinga hans skulle kunna nyttast i teosofiske studiar og meditasjon i ein losje.

reaksjonar, kan hende idet han såg kven som var i salen: «Om folk var kommet sammen av videlyst, kritiksyke eller av andre bevæggrunde fik bli enhvers personlige sak». Den kanskje venta reaksjonen kom svært raskt, berre tre dagar etter foredraget.

Det starta med eit innlegg frå ein som kalla seg «Tilhører»,¹⁰ som var kontant avvissande til Sparres påstand om at reinkarnasjonslæra retteleg høyrer heime i kristen lære. (Pussig nok skreiv «Tilhører» konsekvent «inkarnasjonen» i dette første innlegget. Det kan sjølvstund skuldast ein feil frå avis-settaren si side.) Tønen i innlegget var både sarkastisk og insinuerande, og forfattaren brydde seg ikkje om å prøva å bortforklara «sludret om inkarnasjonen; for det har fruon selv gjort ved sine selvmotigelser og ved å snu skriftens ord paa hodet.» I staden valde «Tilhører» å peika på det som han meinte var feilsitering og vranglesing av Bibelen. Sarkastisk avslutta «Tilhører»: «Men vi er selvfølgelig ikke paa et saa høit utviklingstrinn at vi kan fatte det!» (ST 16.5.1922).

Ti dagar etter trykte avisa lesarbrøv frå både Agnes Martens Sparre og Ole Olvik. Sparre svartte mellom anna med å sitera den aktuelle delen av foredragsmanuskriptet sitt, og avviste skuldinga om feilsitat, men vedgjekk at ho kunne ha forsnakka seg. Påstanden om vranglesing av Bibelen gav henne høve til å greia litt ut om teosofisk tolking av skriftera, og til å minna om det tolkingsmangfaldet som eksisterer innafor kristendommen. Burde ikkje det føra til ei erkjenning av at ingen kjenner den heile sanninga, berre ein del av den? «Maaske har teosofi den mission for vor tid at hjelpe den til at finde endnu en del av sandheten!» (ST 26.5.1922).

Olvik på si side kunne ikkje hugsa om Sparre hadde feilsitert eller ikkje, men om så var rekna han med at det handla om ei forsnakking. Meir opptatt var han av å argumentera for reinkarnasjonslæra sin plass i kristendommen. Ei rekkje bibelvers var vektige prov, meinte han, og konkluderte:

Jeg for min del kan ikke faa noget andet ut av dette og de øvrige her siterte bibelsteder, end at baade disciplerne og jødefolket paa Kristi tid trodde paa reinkarnasjonslæren som noget aldeles selvfølgelig. Bibelens egne ord beviser jo dette. Vover «tilhører» at kalde disse bibelens ord og beviser «sludder?» (ST 26.5.1922).

«Tilhører» sitt tilsvaer kom få dagar etter, men igjen var han uinteressert i å diskutera teosofien, det var berre «foredragets form og ulogiske fremstilling» (og no form og argumentasjon i Sparres tilsvaer, tydelegvis,) han ville kritisera, for: «Den opkonstruerte teosofiske lære er neppe værd en diskusjon. [...] læren er opkonstruert uten fast og bevislig grunnlag, en fantasireligion, moderne hedenskap», og: «Jeg dømmer ikke læren, den dømmer sig selv.» (ST 30.5.1922). Olviks innlegg lét han derimot stå ukommentert, kanskje fordi Olvik var så høgt respektert i Leirviksamfunnet at det var vanskeleg å bruka same debatteknikk på han.

Etter eit par veker kom det eit nytt, noko resignert, innlegg frå Sparre (ST 16.6.1922), som i sin tur førte til eit kjapt svar frå «Tilhører», som innleiingsvis slo fast at «det er ingen religion som har et saa sikkert grunnlag aa bygge paa som kristendommen. Og hvorfor? Jo, for vi har beviser

10. Vi kan sjølvstund ikkje utelukka at «Tilhører» kan ha vore ei kvinne, sjølv om dei fleste som ytra seg i sunnhordlandsavisene (og andre aviser på den tida) nok oftare var menn enn kvinner.

for dens sannhet, og det er Kristus som har gitt oss bevisene.» (ST (23.6.1922)). Ut over det var innlegget prega av den same tonen og argumentasjonsteknikken som dei tidlegare innlegga var.

Endå ein avislesar blanda seg no inn i saka. «Ogsaa en tilhører» hadde vore til stades på begge foredraga til Sparre, og hadde funne dei både interessante og tankevekkande, og Sparre hadde uttalt seg tolerant og omsynsfullt mot alle som var til stades, utan noka form for spydige utsegner. «Ogsaa en tilhører» hadde tydelegvis fått nok av «Tilhører»s polemikk og oppmoda han til sakleg debatt (ST 27.6.1923). Ikkje lenger overraskande kom «Tilhører» med eit raskt tilsvar også på dette, og skreiv mellom anna at han hadde «virkelig medlidenhet med Dem og andre som mener å finne noget [sic!] i teosofien som kan kalles «belærende» [dvs. lærerikt]» (ST 30.6.1922).

Sjølv om debatten med «Tilhører» ikkje blei noka god meiningsutveksling, der «Tilhører» i røynda ikkje var det minste viljug til å diskutera saka, men heller vrei og vende på Agnes Martens Sparres ord, og kom med lite flatterande karakteristikkar, så blei dette likevel eit høve som Sparre og Olvik kunne nytta til å gjera teosofiske idear meir kjende ut over ein snever krets, i deira tilsvaer. Det var neppe eigna til å overtyda nokon av dei lesarane som på førehand hadde same meinung om teosofien som «Tilhører», men andre kan ha lese Sparres og Olviks utgreiung om teosofisk tilnærming til «sanninga» og til reinkarnasjonslæra med interesse. Dermed blei «Tilhører» utilsikta ein tenar for marknadsføringa av teosofiske idear.

Losjearbeidet 1922–1926

Leiinga i Norsk Teosofisk Samfunn må ha hatt store forventningar til den nye losjen og losjeformannen Olvik. I årsmeldinga for

1922 til Teosofisk Samfunn sentralt skreiv generalsekretæren:

One new Lodge «Klippen» has been formed at Leirvik. The President of this lodge is Mr. O. Olvik, a most prominent member of the T.S. and also of great reputation as founder and proprietor of the first Vegetarian Sanatorium in Norway and himself a great, very skilled Natural Healer and Homeopath (Sparre 1923:123).

Den nye losjen viste stor arbeidsvilje. Til det før nemnte årsmøtet i Norsk TS i Kristiania 4.–5. juni 1922, berre tre veker etter losjestiftinga, kom det eit helsingstelegram frå «den nye loge 'Klippen' paa Stord med anmodning om at næste aarsmøte maatte bli henlagt til Vestlandet» (NTT 1922:282). Årsmøtet gjorde vedtaket: «Næste aarsmøte besluttedes henlagt til Vestlandet, avholdt i pinsen 1923 paa Leirvik paa Stord. Loge Klippen og losje Vesta har erklæret sig villige til at paata sig det nødvendige arrangement» (NTT 1922:284). Årsmøtet kom likevel aldri til Stord, neste årsmøte blei halde i Kristiania i slutten av august 1923. Korkje på dette eller seinare årsmøte hadde losje Klippen eigen utsending, men det var ikkje så sermerkt for dei mindre losjane rundt om i landet, der reisa til Oslo ville vera både tidkrevjande og dyr.

Sommaren det same året trykte Søndhordlands Tidende ein artikkel av den anglikanske presten C. W. Scott-Moncrieff, «Etter «Stjernebladet», organet til Ordenen Stjernen i Øst. Artikkelen med tittelen «Vor tids store forventning» kom i sju delar i løpet av juli og august (18., 21., 25. og 28.7, og 4., 8. og 11.8). Forfattaren blei presentert som prest i den engelske statskyrkja men han var også teosof. I artikkelen, opphavleg eit foredrag Scott-Moncrieff heldt for ei

gruppe med prestar i London i 1911, gjekk han god for teosofien og for den utbreidde forventninga blant mange teosofar, uttrykt gjennom Ordenen Stjernen i Øst, om ein snart kommande ny Kristus eller verdslærer (som mange meinte ville vera den tidlegare nemnte Jiddu Krishnamurti). Ifølgje Stjernen var det Andreas Christian Johansen som hadde sørgt for at dette kom inn i avisa (Stjernen 1922:119), og det blei lovorda som eit eksemplarisk arbeid i propaganda-tenesta. Om det var han eller avisredaksjonen som endra tittelen er uvisst; det kan uansett henda at den opphavlege tittelen blei vurdert å vera for provoserande: «Den kommende Kristus og Ordenen Stjernen i Øst».

I september same året var generalsekretæren Agnes Martens Sparre tilbake på Leirvik. I begge lokalavisene var det rykt inn annonsar for foredraget ho skulle halda i kommunelokalet laurdag 23.: «Di[s]cipelskabets vei» (ST og S 22.9.1922). Det er all grunn til å tru at besøket inkluderte møte med dei lokale teosofane og Stjernemedlemene, og deltaking i losjemøte i Klippen. Også dette var del av ei rundreise til ulike losjar på Vestlandet; offentlege foredrag heldt ho både i Stavanger og Bergen.¹¹ Leirvik var no kommen inn som ein fast stoppestad på reiseruta til utsendingar frå Kristiania.

Nokre månader etter, i februar 1923, er det losje Klippen sjølv som står for eit offentleg foredrag på Leirvik, «om teosofiens grunnprinsipper» ved Olvik, kunngjort i både Sunnhordland og Søndhordlands Tidende (9.2.). I NTT 1922–1923 hadde det gått ein føljetong med tittelen «Teosofiens grunnprinsipper» av visepresidenten i det internasjonale TS, C. Jinarajadasa. Det er rimeleg å tru at Olviks

foredrag var bygt på eller inspirert av Jinarajadasas tekst.

Som nemnt over var det meininga at Norsk Teosofisk Samfunns årsmøte 1923 skulle avviklast på Leirvik i pinsen. Allereie i desember 1922 kom meldinga om at årsmøtet inntil vidare var utsett til hausten 1923 (NTT 1922:384), og seinare at det ville bli halde i Kristiania i samband med visepresidenten Jinarajadasa sitt besøk i august (NTT 1923:48). Årsmøtet blei så avvikla 29.–30. august 1923. Til årsmøtet hadde losje Klippen sendt inn sin årsrapport (NTT 1923:124–125), men korkje Vesta eller Klippen deltok med utsendingar.

I januar, februar og mars 1924 var det nye besøk frå Norsk TS sentralt i vestlandslosjane, i Stavanger, Haugesund, Leirvik og Bergen, denne gongen ved Brynjolf Bjørset som representerte generalsekretæren som ikkje kunne reisa dette året pga. sjukdom (NTT 1924:116).

Han starta i Bergen 1.–2. januar med deltaking i lukka stjernemøte og eit teosofisk møte ope for utanforståande. Det same gjentok seg i Haugesund og Stavanger (5.–6. og 7.–8.), medan det på Leirvik (3.–4.) berre blei til å helsa på alle teosofar og stjernemedlemar utan noko møte, fordi «Logeordføreren hadde ikkje anledning til at sammenkalde møte da» (NTT 1924:63–64). Kanskje hadde det samanheng med at Olvik denne vinteren var mykje plaga av den dårlege helsa si (Skeidsvoll 1957:127).

I februar og mars var Brynjolf Bjørset tilbake til dei same stadene på Vestlandet med eit offentleg foredrag, som han sjølv skildra slik i rapporten til generalsekretæren: «delvis som 'Indisk tankeliv' og delvis under navn av teosofi, blev her git en oversikt over den teosofiske opfatning, livet i Adyar [TS

11. «Teosofiens opgaver i vor tid», var foredragstittelen i Bergen og Stavanger; Stavanger Aftenblad 18. og 19.9. Bergens Tidende 26. og 27.9. Kanskje var ho også innoom Haugesund, utan at det blei halde offentleg foredrag der.

sitt hovudkvarter i India] og andre sentrer, Ordenen Stjernen i Øst etc.». Alle stadene blei besøket kombinert med møte eller uformelle samvere med teosofar på staden (NTT 1924:63–64). På Leirvik heldt han foredraget sitt i Ungdomshallen 16. mars, avertert med annonsar og likelydande førehandsomtale i Sunnhordland og Søndhordlands Tidende. Foredraget samla fullt hus ifølgje Søndhordlands Tidende, som omtalte foredraget m.a. slik: «Mest indgaaende skildrede han den gamle hinduistiske livsbetraktning, som i store træk faldt sammen med den livsbetraktning, som vi kjender fra theosofien i vore dage» (18.3. 1924).¹²

På denne tida hadde helsetilstanden til Ole Olvik forverra seg, men dødsfallet hans 18. april 1924 var likevel uventa. I dei mange nekrologane var det helst som naturlækjar og grunnleggar av Furuly Helseheim han blei mint, men Søndhordlands Tidende minte om det teosofiske livssynet hans (ST 22.4.1924), og blant dei mange kransane som blei lagt ned i hans minne var ein frå «Stord Teosofiske forening», ved Andreas Christian Johansen, den nye losjeordføraren. Norsk TS var også representert i gravferda ved Trygve Colban Buchholdt, medlem av St. Olafsløsen i Trondheim. I nekrologen i NTT blei det poengtert: «For vaart norske T. S. er det et følelig tap at miste vaar gode og trofaste bror og medarbeider» (NTT 1924:1997).

Det neste, og siste, *avis*sporet etter teosofisk verksemd på Leirvik kjem ikkje før i mai 1926. Då var generalsekretæren Sparre tilbake på Leirvik med eit offentleg foredrag, som blei annonsert og fekk god førehandsomtale i avisene (S 4. mai; ST 4. mai, annonse 7. mai). Foredraget ho heldt, 8. mai i Ungdomshallen, var det eine av to ho også

heldt i Stavanger 3. og 5. mai: «Som du sår skal du høste». Generalsekretæren hadde nok også møte med medlemane i losje Klippen, og blei oppdatert på situasjonen. Losjen sendte rapport til Norsk TS-årsmøtet i Trondheim i september, men deltok ikkje med representant (NTT 8 1927:42).

I rapporten om losjearbeidet 1925–26 blei det slått fast: «Losje Klippen på Stord led et uerstattelig tap ved O. Olviks død». Ein del medlemar hadde flytta frå staden eller meldt seg ut, slik at det no berre var fire att. Losjen var likevel aktiv. På møta sine hadde dei gjennomgått sentral teosofisk litteratur: *Ved Mesterens føtter* av Krishnamurti, *Mestrene og Veien* av Leadbeater, og *Den uråldriga Visdomen* av Besant, og losjen hadde også lånt ut bøker til interesserte. Losjen hadde gratis fått nytta lokale hjå Ungdomslaget (NTT 8 1927:55). Dette er det siste livsteiknet frå losje Klippen.

Losje Klippens daude

Då det i påsken 1927 skulle avviklast eit teosofisk vestlandsstemne i Bergen, var losje Klippen forventet representert (Bergens Tidende 12.4.1927), men stilte verken på dette eller på eit tilsvarende vestlandsstemne året etter i Stavanger (NTT 1927:2 og 99–100; NTT 1928:25). Ifølgje generalsekretærens rapport for 1928 hadde ho besøkt alle losjane det året, med unntak av Haugesund og Tromsø (NTT 1929:23), men det er ingen spor etter besøket på Leirvik i aviser, truleg fordi det ikkje blei halde noko offentleg foredrag der denne gongen. I referatet frå årsmøtet i Oslo 14.–16. september 1929 blir det påpeikt at m.a. «Stordløsen» ikkje hadde sendt noka melding (NTT 1929: 128).

Dersom losjen heldt fram med dei få medlemane og Andreas C. Johansen som

12. Når Bjørset hadde høve til å besøka vestlandslosjane to gonger på så kort tid var det sikkert fordi han i det då inneverande skuleåret var vikarlærer i Skudeneshavn på Karmøy (*Skole for ungdom på Sør-Karmøy i 50 år* 1994:13).

losjeordførar, må i alle tilfelle losjen ha fått eit nytt slag, kanskje det endelege, då sistnemnde med kona og framleis heimebuande born flytta til Odda i januar 1930, der han døydde i mars året etter. Margit Olvik hadde antakeleg flytta frå Leirvik til Stavanger alt i 1928, der det ser ut til at ho fann sin plass i kyrkjelyds- og misjonsarbeid; ingenting tyder på at ho der engasjerte seg i teosofien eller Stjerneordenen, som kor som er blei oppløyst i 1929.

I 1935 blei losje Klippen rekna som ein av dei sovande losjane i Norsk TS. Under tittelen «Et åpent brev til våre hvilende losjer», skreiv den dåverande generalsekretæren Erling Havrevold:

Og så *Stord*. Losje *Klippen*. For et sterkt navn! Klippen, fjell som holder stand mot tid og slit. I hr. Olviks tid hadde losje Klippen sin glanstid, hr. Olviks *Helseheim* var som et teosofisk Centrum på Vestlandet, og mange er de medlemmer som kom til ham og søkte helsebot. Nu har det lenge vært stilt om losje Klippen. Men navnet forteller at den ennå er til. (NTT 1935:25).

Enno i 1936 håpa Norsk TS sentralt at losjen skulle gjenoppstå: «Dessverre har vi fremdeles enkelte passive losjer, hvis fremtidsskjebne det ikke er godt å ha noen formening om. Tromsø, Kristiansund, Stord, Rjukan. Skal de definitivt gå over i vår historie som fortidsminner, eller har de ennå rotkraft til å avgi nye skudd? Man får i det lengste håpe på nytt liv.» (NTT 1936: 82). Historien viser at det var eit fåfengt håp.

Konklusjon

All merksemda som teosofien fekk i lokalavisene omkring opprettinga av losje Klippen i 1922 og seinare, kunne sikkert gi

inntrykk av at teosofien då var på frammarsj på Leirvik. Likevel er det ingenting som tyder på at Klippen på noko tidspunkt kan ha hatt særleg fleire medlemmar enn dei sju som kravdest for å oppretta ein losje. Trass i at Stord- og særleg Leirviksamfunnet frå 1900 til 1920-talet hadde vore gjennom og stadig var i ei rivande utviklinga og vekst (Skjæveland 2006:30–43), så var det religiøse mangfaldet framleis begrensa, med lite rom for ei så pass alternativ religiøs rørsle som teosofien. Det at teosofien med sine idear om reinkarnasjon og karma raskt blei assosiert med hinduisme er ei side av saka. Førestellinga om ein kommande ny Kristus, ein ny verdslærar i skapnad av den unge indaren Krishnamurti, var antakeleg heller ikkje lett å selja.

Når teosofien fekk så mykje merksemd dei første par åra skuldast det utan tvil Ole Olvik, som hadde høg status i Leirvik og Stordsamfunnet pga. si verksemd som grunnleggjar og drivar av Furuly Helseheim og sitt rykte som ein vellukka naturlækjar. Men også han kunne bli skulda for å uttrykka «kjetteriske og ukristelige» tankar. Arvtakaren etter han, Andreas Christian Johansen, hadde ikkje den same statusen, og om han etter alt å dømme var respektert i samfunnet, så var han også kommunist, og, ser det ut til, svært frittalande som når han i eitt tilfelle skal ha omtalt Leirvik som «et av de mest aandforlatte steder» (Morgenavisen 12.3.1929). Dette var to sider ved han som kan ha ført med seg ein viss skepsis og redusert sjansen for nyrekruttering til losjen. Når så den allereie kraftig reduserte losjen mista sin andre losjeførar i 1930, er aktiviteten blant medlemmane blitt så liten at det ikkje lenger er noko reelt håp for at han skal leva vidare. Losje Klippen på Leirvik blei dermed til lite anna enn eit religiøst mellomspel i det religiøse landskapet i Stord på 1920-talet.

Kjelder

Stavanger byarkiv, Kommunale folketellinger åra 1912-1916 (<https://stavangerbyarkiv.no/2018/01/23/folketellinger-1903-1916/>)

Stord Sokneprestembete, Ministerialbok B 2, 1878–1913, «Dagsregister» og «Indmeldte» 1909.

Stord Sokneprestembete, Ministerialbok B3, 1913–1925, «Dagsregister» 1916.

Bergens Tidende, 1.9.1916; 26. og 27.9.1922; 12.4.1927.

Haugesunds Avis, 30.9.1905; 17.7., 19.7., og 22.7.1916.

Lotus-Bladet. Organ for tænkende ungdom, 1916–1922.

Medlemsblad. Utgit av den Norske Sektion av det Teosofiske Samfund, 1919.

Morgenavisen, 12.3.1929.

Morgendæmringen. Tidsskrift for spiritistiske Studier, 1903, 1905.

Nationen, 7.6.1919.

Naturlægen. Tidsskrift for et naturlig levevis og naturlig lægedom og mot rusdrik og dyrplageri, 1918–1919, 1922.

Norsk Teosofisk Journal. Officielt organ for Det Teosofiske Samfund i Norge, 1914.

Norsk Teosofisk Tidsskrift. Det officielle organ for Det teosofiske Samfund i Norge, 1922–1924, 1927–1929, 1935–1936.

Ofotens Tidende, 3.2.1908.

Stavanger Aftenblad, 2.5.1913; 18. og 19.9.1922.

Stjernebladet. Herold for Østens Stjerne i Norden, 1916.

Stjernen, 1922.

Sunnhordland, 25.10.1920; 2.5., 3.5., 8.5., 12.5., 15.5., 22.5., og 22.9.1922; 9.2.1923; 4.5.1926; 23.3.1931.

Sunnhordlendingen, 15.2. og 1.3.1919.

Søndhordlands Tidende, 15.11.1916; 23.5. og 12.9. 1919, 2.5., 3.5., 9.5., 12.5., 16.5., 26.5., 30.5., 16.6., 23.6., 27.6.,

30.6., 18.7., 21.7., 25.7., 28.7., 4.8., 8.8., 11.8., og 22.9.1922; 9.2.1923; 18.3. og 22.4.1924; 24.5. og 7.5.1926.

Teosofisk Tidskrift för Skandinavien. Organ för Teosofiska samfundets Skandinaviska Sektion, 1908.

Tænk selv. Organ for Foreningen Kringsjaa, 1903.

Vesteraalens Avis, 15.5.1903.

Litteratur

Algeo, John 2005. Theosophical Society. I Jones, L. (red.). *Encyclopedia of Religion*. Detroit, MacMillan Reference, band 13, s. 9142–9144.

Bjørnson, Øyvind 1991. *Gruva. Litlabøsamfunnet gjennom 100 år*. Stord, Stord kommune.

Campbell, Bruce F. 1980. *Ancient Wisdom Revived. A History of the Theosophical Movement*. Berkely, Los Angeles, London University of California Press.

Coldevin, Axel 1966. *Bodø by 1816–1966*. Bodø, Bodø kommune.

Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson (red.) 1998a. *Skjult visdom – universelt brorskap. Teosofi i Norge*. Oslo, Emilia.

Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson 1998b. *Kulturens refortrylling. Nyreligiositet i moderne samfunn*. Oslo, Universitetsforlaget.

Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson 2017. Ordenen Stjernen i Øst og julens budskap. En analyse av *Stjernebladets* julenumre. *Tidsskrift for kulturforskning*, vol. 16, s. 41–54.

Hope, Ingvild 1995. Teosofi i Norge. En historisk analyse av Ordenen Stjernen i Øst. Hovudoppgåve i religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Hopland, Karstein 1998. Teosofi og teologisk kristendom – en strid mellom åndsfrønder. I Gilhus og Mikaelsson (red.) 1998a, s. 156–169.

- Høyland, Ola 1972. *Stord bygdebok. Stord i gamal og ny tid*, band 1. Stord, Stord herad.
- Ihlen, Cristian 1920. *Teosofi og kristendom. En populærvidenskabelig fremstilling*. Kristiania, Aschehoug.
- Kirkebø, Synnøve 1997. Teosofi i Norge. Norsk Teosofisk Samfunn 1893–1940. Hovudoppgåve i religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Kraft, Siv Ellen 2016. Theosophy in Norway. I Bogdan, Henrik og Olav Hammer (red.). *Western Esotericism in Scandinavia*. Leiden, Brill, s. 570–577.
- Myklebust, Alf Terje 1983. Sunnhordlands-aviser frå første halvdel av 1900-talet. *Sunnhordland Årbok*, vol. 64, s. 57–79.
- Natvig, Richard 1998. Teosofen og naturlegen Ole Olvik (1858–1924): «Den lykkeligste gjerning jeg har utført i mit liv var den handling at træ ind i teosofisk samfund». I Gilhus og Mikaelsson (red.) 1998a, s. 125–155.
- Runeberg, Nino 1910. *Bhagavad-Gita. Herrens sång*. Helsingfors, G.W. Edlunds Förlagsaktiebolag.
- Stene, John 1916. *Teosofien og evangeliet. En liten hjælp til orientering*. Stavanger, K. Opsanger.
- Skeidsvoll, Agnar 1957. *Naturlækjaren O. Olvik*. Andre utgåve. Bergen, Lunde & Co. (Førsteutgåve 1929).
- Skjæveland, Yngve 2006. *Stord frå steinalder til oljealder*, band 3: 1900–2000. Stord, Stord kommune.
- Skole for ungdom på Sør-Karmøy i 50 år. Realskole-Framhaldsskole-Ungdomsskole*. 1994. Skudenes, Skudenes ungdomsskole.
- Sparre, Agnes Martens 1923. T.S. in Norway. I *General Report of the Forty-Seventh Anniversary and Convention of the Theosophical Society Held at Adyar December 25th to 28th, 1922*. Adyar, Madras, India, Theosophical Publishing House, s. 123–124.
- Tillett, Gregory John 1986. Charles Webster Leadbeater 1854–1934: A Biographical Study. PhD-avhandling, University of Sydney.
- Vold, Karl 1918. *Moderne religiøsitet og religionsdannelser. Et tidsbillede*. Kristiania, Lutherstiftelsen.